

3. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.14

Приходченко Т.А.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри регіоналістики і туризму,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана»

ОЦІНКА СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано соціально-економічний розвиток регіонів, оцінено рівні їх економічної ефективності, інвестиційного розвитку, ЗЕД та фінансової самодостатності за 2016-2017 рр. Виявлено сучасні диспропорції регіонального розвитку і причини їх виникнення. За результатами проведеного аналізу надано пропозиції щодо модернізації та підвищення ефективності сучасної регіональної політики в Україні.

Ключові слова: *регіон, децентралізація, соціально-економічний розвиток регіону, економічна ефективність розвитку регіонів, регіональна політика.*

Вступ. У процесі ринкової трансформації економічних відносин в Україні загострилися протиріччя між економічними суб'єктами та соціальними групами населення, що знайшло своє відображення у диференціації соціально-економічного розвитку регіонів. У такій ситуації забезпечення сталого розвитку, підвищення конкурентоздатності національного і регіонального господарства неможливі без подолання проблем міжрегіональних відмінностей. Сьогодні на зміну індустріальній моделі розвитку прийшли постіндустріальна та інноваційна моделі, а це означає, що для розвитку регіонів у нових умовах потрібні нові підходи і технології управління регіональним розвитком, засновані на знаннях, останніх досягненнях економіки та світовому досвіді. Це зумовлює необхідність аналізу сучасного регіонального розвитку в Україні, розроблення стратегій розвитку виходячи з наявних у кожному регіоні конкурентних переваг, що відбивають специфіку регіонального потенціалу.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанням регіоналізації соціально-економічного розвитку, а також проблемам підвищення ефективності регіональної політики присвячено численні наукові дослідження українських учених: С.О. Білої, М.П. Бутко, З.С. Варналія, В.Є. Воротіна, В.М. Геєця, З.В. Герасимчук, О.Г. Гранберга, Я.А. Жаліла, В.І. Жук, Б.М. Данилишина, М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, Ф.Д. Заставного, Л.Л. Ковальської, В.С. Коломійчука, В.Ю. Медвідь, О.Ф. Новікової, Д.М. Стеценка, М.І. Фащевського, Л.Г. Чернюк, Л.Т. Шевчук, С.Л. Шульц, Я.Б. Олійника

та ін. Завдяки їх теоретичним напрацюванням сформовано відповідні науково-методологічні основи соціально-економічного розвитку регіонів, що базуються на інституційно-правових та організаційно-економічних засадах, та обґрунтовано взаємозв'язок процесів ринкової трансформації та регіонального розвитку.

Мета статті полягає в аналізі соціально-економічного розвитку регіонів України та рівнів їх економічної ефективності, інвестиційного розвитку, зовнішньоекономічної співпраці та фінансової самодостатності за 2016-2017 рр., що дасть змогу сформулювати загальне уявлення про перспективи регіонального розвитку України та пропозиції щодо модернізації сучасної регіональної політики.

Викладення основного матеріалу. Сьогодні існує дві точки зору стосовно суті регіонального розвитку: згідно з першою, «розвиток регіону – багатоаспектний процес, що зазвичай розглядається з погляду сукупності різних соціальних та економічних цілей. Під ним розуміють режим функціонування регіональної системи, орієнтований на позитивну динаміку параметрів рівня та якості життя населення, забезпечену стійким, збалансованим і взаємонеруйнівним відтворенням соціального, господарського, ресурсного й екологічного потенціалів території»; згідно з другою – «під ним потрібно розуміти будь-які, не обов'язково прогресивні, зміни економічних і соціальних компонентів відповідно до НТП, зростаючого впливу міжрегіональної і міждержавної конкуренції, зростання значення державного управління макро- і мікроекономічними

процесами». Така подвійність у розумінні суті регіонального розвитку змушує ретельніше підійти до його розгляду з позиції регіону як території, регіону як економічної системи і регіону як економічного простору [1, с. 16]. Говорячи про змістовне наповнення сучасних українських реформ у сфері модернізації регіональної політики, слід визнати, що першочерговим кроком стало затвердження Закону України «Про засади державної регіональної політики» [2] та інших нормативно-законодавчих актів [3; 4], що регламентують розвиток місцевого самоврядування та територіальної організації влади в умовах перенесення на регіональний і локальний рівні владних повноважень і ресурсів для їх виконання. Загалом модернізація управління регіональним розвитком лежить в площині галузевосекторальних, територіально-просторових та інституційних реформ, які реалізуватимуться на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Розвиток регіонів – багатовимірний і багатоаспектний процес, який описується різноманітними критеріями, як суто економічними, так і соціальними

параметрами регіонального розвитку. Отже, проаналізуємо ефективність економіки регіонів України, що дасть змогу сформулювати загальне уявлення про можливі перспективи сучасного регіонального розвитку в Україні. Надамо оцінку соціально-економічного розвитку регіонів України за 2017 р., яка проводилася відповідно до «Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» [2]. Нами було взято вісім основних показників (індексів), що характеризують ситуацію за трьома основними напрямками в різних сферах регіонального розвитку, зокрема економічна ефективність, інвестиційний розвиток і фінансова самодостатність регіону (табл. 1).

Таким чином, за підсумками 2017 р. в регіонах спостерігається продовження позитивної тенденції 2016 р. щодо зростання в ключових сферах розвитку, про що свідчить динаміка наведених нами основних соціально-економічних показників, зокрема:

1. Збільшено обсяги виробництва промислової продукції у цілому по Україні лише на 0,4% (у 2016 р. –

Таблиця 1

Соціально-економічний розвиток регіонів України в 2017 р.

Назва регіону	Індекс обсягу виробн. пром. продукції, у % до 2016 року	Індекс обсягу с/г виробн., у % до 2016 року	Індекс обсягу продукції будівництва, у % до 2016 року	Індекс інфляції, у % до 2016 року	Індекс обсягу роздрібн. товарообороту підприємств, у % до 2016 року	Індекс обсягу капіт. інв-цій, у % до 2016 року	Індекс обсягу ПІІ, у % до 2016 року	Індекс обсягу доходів місцевих бюджетів, у % до 2016 року
Україна	100,4	97,3	126,3	113,7	109,5	122,1	104,3	135,9
Вінницька	108,2	96,0	113,3	113,0	110,1	140,0	113,0	142,4
Волинська	105,7	104,4	99,0	114,6	107,7	105,5	106,4	158,7
Дніпропетровська	100,1	100,1	136,7	112,8	110,8	128,9	109,3	131,1
Донецька	89,1	102,2	105,3	115,9	102,4	144,5	97,3	133,4
Житомирська	109,5	105,2	142,4	113,0	112,1	129,3	106,3	143,9
Закарпатська	100,3	99,1	150,7	113,9	114,6	132,4	103,6	150,0
Запорізька	106,2	96,8	132,7	114,1	107,0	147,4	106,6	125,3
Івано-Франківська	112,0	103,4	134,4	113,7	108,2	132,1	109,9	139,4
Київська	110,3	93,5	122,3	113,8	107,0	94,1	103,2	154,3
Кіровоградська	105,5	86,1	166,5	113,8	110,3	110,5	116,0	140,0
Луганська	69,0	97,6	74,2	114,9	101,8	102,2	101,2	117,5
Львівська	106,0	105,7	111,9	113,0	113,6	126,0	106,9	134,6
Миколаївська	101,5	90,7	116,5	113,5	110,6	108,2	98,0	136,2
Одеська	112,2	98,6	149,3	114,6	112,6	128,8	102,5	150,6
Полтавська	98,9	82,9	119,4	113,1	107,0	133,8	104,6	133,9
Рівненська	109,3	104,2	114,4	115,0	102,3	134,6	106,2	147,8
Сумська	101,7	100,3	98,2	113,6	113,2	119,5	98,3	143,1
Тернопільська	108,5	106,6	103,1	113,3	105,2	142,3	93,5	144,4
Харківська	106,1	90,5	122,9	113,8	110,8	111,6	103,0	137,1
Херсонська	103,2	98,9	134,6	114,4	112,7	150,7	107,7	137,3
Хмельницька	101,6	109,7	127,2	113,8	108,5	111,6	108,8	142,5
Черкаська	99,1	88,1	108,9	114,6	107,5	118,7	101,0	138,4
Чернівецька	106,7	105,1	109,1	112,4	104,0	106,4	101,0	123,8
Чернігівська	96,5	104,7	130,0	113,9	109,9	134,8	178,0	140,6
м. Київ	95,8	-	133,0	113,4	107,3	121,4	103,0	122,6

Джерело: складено автором за [5; 6]

на 2,8%). Зростання спостерігалось у 19 регіонах (у 2016 р. – у 18 регіонах) – від 0,1% у Дніпропетровській до 12,2% в Одеській областях. Також суттєво наростили обсяги промислового виробництва підприємства Івано-Франківської (на 12,0%), Київської (на 10,3%), Житомирської (на 9,5%) та Рівненської (на 9,3%) областей. Серед основних стримуючих чинників розвитку промисловості в 2017 р. слід зазначити: логістичні ускладнення на тлі припинення переміщення вантажів через лінію розмежування на сході країни; дефіцит сировини (коксу, вугілля); зростання витратності виробництва (зокрема, на сировину, електроенергію та логістику).

2. Зменшено обсяги виробництва сільськогосподарської (с/г) продукції – скорочення по Україні на 2,7% (у 2016 р. – зростання на 6,3%). За 2017 р. обсяги виробництва с/г продукції зменшилися у 12 регіонах у межах від -0,9% в Закарпатській до -17,1% в Полтавській областях. Обсяги с/г виробництва також суттєво зменшилися в Кіровоградській (на 13,9%), Черкаській (на 11,9%), Харківській (на 9,5%) та Миколаївській (на 9,3%) областях. Причинами виникнення даних негативних тенденцій є зменшення обсягів продукції рослинництва на 3,6% (зумовлено зменшенням урожайності сільськогосподарських культур) та тваринництва на 0,4% порівняно з 2016 р. (зменшення виробництва м'яса та молока). Також на зменшення обсягів виробництва с/г продукції вплинула низка економічних причин, зокрема: подорожчання матеріально-технічних ресурсів промислового походження (на 24,6% до рівня 2016 р.), високі ставки за банківськими кредитами (10-28% річних), нестача власних обігових коштів підприємств, зменшення купівельної спроможності населення. Було й збільшення обсягу виробництва с/г продукції також у 12 регіонах – від 0,1% у Дніпропетровській до 9,7% у Хмельницькій областях.

3. Нарощено обсяги виробництва будівельної продукції у 22 регіонах та у цілому по Україні – на 26,3% (у 2016 р. – на 17,4%). За підсумками 2017 р. у 22 регіонах спостерігається збільшення обсягу виробництва будівельної продукції – від 3,1% у Тернопільській до 1,7 рази у Кіровоградській областях. У розрізі регіонів найкращі показники зростання обсягу будівельної продукції зафіксовано у Закарпатській та Одеській (у 1,5 рази), Житомирській та Дніпропетровській (у 1,4 рази) областях. Водночас у трьох регіонах зафіксовано негативну динаміку щодо виробництва будівельної продукції, а саме у Луганській (-25,8%), Сумській (-1,8%) та Волинській (-1,0%) областях.

4. У грудні 2017 р. по відношенню до грудня 2016 р. ситуація на споживчому ринку в усіх регіонах характеризувалася зростанням цін. Так, середній індекс споживчих цін по Україні становив 113,7% (у грудні 2016 р. зростання становило 112,4%). У регіональному розрізі індекс інфляції варіював від 112,4% у Чернівецькій до 115,9% у Донецькій областях. Основними проінфляційними чинниками щодо споживчих цін у 2017 р. слід уважати:

- адміністративне підвищення цін/тарифів на комунальні послуги (головним чином, це пов'язано з підвищенням упродовж 2017 р. тарифів на утримання будинків та прибудинкових територій на 47,5%, електроенергію – на 28,1%, водопостачання та водовідведення – на 20,2% і 15,1% відповідно в розрахунку до грудня 2016 р.);

- зростання цін на світовому ринку нафти та, відповідно, на пальне і послуги автотранспорту на внутрішньому ринку (ціни на внутрішньому ринку на паливо та мастила підвищилися на 20%, на послуги автотранспорту пасажирського транспорту – на 24,9%);

- несприятливу епізоотичну ситуацію у тваринництві, яка вплинула на рівень пропозиції і призвела до зростання цін на м'ясо та м'ясопродукти (у 2017 р. ціни підвищилися на 29,4%);

- менші обсяги валового збору окремих с/г культур через нижчу їх урожайність унаслідок несприятливих погодних умов, що зумовило, урахувавши фактор витрат, подорожчання груп продовольчих товарів;

- збільшення собівартості с/г виробництва, що позначилося на підвищенні оптово-відпускних цін і, відповідно, роздрібних цін, високими залишалися також і ціни реалізації продукції сільгосп підприємствами;

- збільшення витратності позначилося і на активізації цінової динаміки у харчовій промисловості (у 2017 р. ціни підвищилися на 15,2%).

5. За підсумками 2017 р. порівняно з 2016 р. спостерігалось збільшення на 9,5% обсягу роздрібного товарообороту підприємств регіонів. Так, активізація торговельної діяльності впродовж 2017 р. була зафіксована в усіх областях України, а лідерами можна назвати Житомирську, Закарпатську, Львівську, Сумську та Херсонську області.

6. Збільшено обсяги інвестицій, які залучаються у регіони України, зокрема: капітальні інвестиції зросли у 24 регіонах (від 2,2% у Луганській до 1,5 рази у Херсонській областях) та у цілому по Україні – на 22,1% (у 2016 р. – на 18,0%). За підсумками 2017 р. підприємствами та організаціями країни за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 412,8 млрд. грн. капітальних інвестицій, індекс капітальних інвестицій за 2017 р. становив 122,1% проти 118,0% у 2016 р. Зменшення обсягів капітальних інвестицій спостерігалось лише в Київській області – на 5,9%.

7. Збільшено обсяги інвестицій, які залучаються в регіональну економіку, зокрема: прямі іноземні інвестиції (ПІІ) зросли у 21 регіоні та у цілому по Україні – на 4,3% (у 2016 р. – на 3,8%), на 1 630,4 млн. дол. США, і станом на 31.12.2017 з початку інвестування їх загальний обсяг становив понад 39,1 млрд. дол. США. Позитивна динаміка спостерігалася у 21 регіоні (у 2016 р. – у 10 регіонах). Варіація приросту серед регіонів становила від +1,0% у Чернівецькій та Черкаській до у 1,8 рази у Чернігівській областях. Скорочення обсягу ПІІ в 2017 р. зафіксовано у Тернопільській

(-6,5%), Донецькій (-2,7%), Миколаївській (-2,0%) та Сумській (-1,7%) областях.

8. Розпочата три роки тому бюджетна децентралізація значно поліпшила фінансову спроможність місцевих бюджетів. Так, збільшилися доходи місцевих бюджетів в усіх регіонах – від 17,5% у Луганській до 58,7% у Волинській областях. У середньому по Україні показник приросту становив 35,9%, що дає змогу більш самостійно вирішувати місцеві проблеми розвитку (але в 2016 р. він був більшим – 50,7%). Крім Волинської області, доходна частина місцевих бюджетів значно зросла у Київській (+54,3%), Одеській (+50,6%), Закарпатській (+50,0%) та Рівненській (+47,8%) областях. У 2017 р. кількість дотаційних місцевих бюджетів знизилася завдяки децентралізації на 24%, кількість бюджетів-донорів зросла на 12,5%. У цьому ж році у 2,2 рази збільшилася державна фінансова підтримка розвитку громад. Підтвердженням ефективності фінансової децентралізації є й щомісячне накопичення залишків бюджетних коштів на рахунках місцевих бюджетів, обсяг яких на початок 2017 р. становив 47,7 млрд. грн. (33,6 млрд. грн. за загальним фондом та 14,1 млрд. грн. за спеціальним фондом). Приріст залишків коштів проти початку 2016 р. становив 12,5 млрд. грн., або 35,5%. Збільшення залишків коштів на рахунках місцевих бюджетів свідчить про вагоме зростання дохідної частини місцевих бюджетів [7, с. 42].

Окрім того, з початку 2017 р. спостерігається позитивна динаміка щодо збільшення експортних операцій по відношенню до відповідних періодів 2016 р. Так, за підсумками 2017 р. експорт товарів виріс у цілому по Україні на 19,0% (за підсумками 2016 р. зменшення становило 4,6%). Основними чинниками формування позитивної динаміки експорту товарів протягом 2017 р. були зростання цін на світових ринках на певну експортну продукцію (залізну руду, чорні метали, карбамід) та низька база порівняння у 2016 р. Серед регіонів збільшення обсягу експорту товарів за підсумками 2017 р. спостерігалось у всіх регіонах, окрім Луганської та Кіровоградської областей, де обсяги експорту товарів зменшилися відповідно на 46,3% та на 2,7% (у 2016 р. позитивна динаміка щодо нарощення експортування товарів була зафіксована в 11 регіонах). Найбільше зростання обсягу товарних експортних операцій відбулося у Хмельницькій (+46,7%) та Чернігівській (+44,4%) областях. Також у 2017 р. вдалося поліпшити динаміку соціальних індикаторів: реальна заробітна плата зросла в усіх регіонах – від 11,2% у Донецькій до 29,5% у Тернопільській областях, а у цілому по Україні – на 19,1% (у 2016 р. – на 9,0%); обсяги заборгованості з виплати заробітної плати скоротилися у 15 регіонах, а в 13 регіонах зменшився рівень безробіття населення.

Висновки. Таким чином, соціально-економічний розвиток регіонів у 2017 р. порівняно з 2016 р. характеризувався поліпшенням окремих показників, навіть таких традиційно вразливих до кризових явищ сфер,

як пряме іноземне інвестування та зовнішня торгівля товарами. Причинами цього становища є паростки макроекономічної стабілізації і той чинник, що кожен регіон України починає вирішувати питання власного економічного розвитку не в останню чергу внаслідок фінансового зміцнення територіальних громад та формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Нині вже створено 728 ОТГ [8]. У 2015-2017 рр. у результаті реформи децентралізації влади було змінено систему фінансування та знайдено інструменти фінансування регіонального і місцевого розвитку, які дають змогу місцевій владі ефективно вирішувати проблеми на місцях і не допускати їх виникнення. У результаті цього кількість дотаційних місцевих бюджетів значно знизилася, а обсяги доходів місцевих бюджетів значно зросли. Звісно, фінансове зміцнення громад впливає й на розвиток регіонів у цілому. Також у 2017 р. продовжено позитивну тенденцію 2016 р. щодо залучення інвестиційних ресурсів. Так, активізація інвестиційної діяльності впродовж 2016-2017 рр. в умовах позитивних тенденцій у фінансовій сфері підприємств майже усіх видів економічної діяльності, збільшення капітальних видатків зведеного бюджету на тлі збереження макрофінансової стабільності, продовження процесів реформування економіки забезпечили формування високої позитивної динаміки капітальних інвестицій та збільшення обсягів ПП у 2017 р.

У цілому соціально-економічний розвиток регіонів України (без АР Крим, міста Севастополя, тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей) у 2017 р. характеризується поліпшенням показників у сферах капітального інвестування, прямого іноземного інвестування, експорту товарів, оплати праці та ситуації з безробіттям, але складною залишається ситуація у сферах сільськогосподарського та промислового виробництва. Нестабільність соціально-економічного розвитку призвела до необхідності пошуку нових ринків збуту товарів на зовнішніх ринках, освоєння нових видів продукції та перепрофілювання виробництв. Відбувається зміна галузевої спеціалізації регіональної економіки, зокрема напрямів експортоорієнтованого виробництва. Це є необхідним чинником для зміцнення регіональних господарських комплексів та надання їм нових стимулів до розвитку. Формування нових зовнішніх зв'язків, передусім у сфері торгівлі, спричинено взаємними санкціями України та РФ і започаткуванням дії Зони вільної торгівлі з країнами ЄС.

Отже, з метою створення умов для подальшого динамічного та збалансованого розвитку регіонів України сьогодні необхідно:

- актуалізувати заходи регіональних стратегій розвитку та планів їх реалізації з урахуванням останніх тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів та очікуваного впливу зовнішніх чинників;
- забезпечити узгодження інтересів регіону і низових територіально-адміністративних утворень; залучення в регіональний менеджмент інструментів

корпоративного управління; підвищення рівня публічності прийняття управлінських рішень;

- досягнути ефективної співпраці центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з подолання негативних тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів;
- сприяти розвитку підприємств агропромислового комплексу, зокрема створенню сільськогосподар-

ських обслуговуючих молочарських кооперативів, і розвитку інфраструктури для зберігання с/г продукції;

- вжити невідкладних заходів щодо забезпечення стабільної роботи підприємств, які мають стратегічне значення для розвитку регіональних економік, зокрема тих, що допустили спад обсягів виробництва продукції або працюють збитково, мають значний обсяг заборгованості з виплати заробітної плати та податковий борг.

Список літератури:

1. Медвідь В.Ю. Економічне регулювання регіонального розвитку: теорія, методологія, практика: монографія; наук. ред. В.М. Василенко. Київ: НАНУ, ІСПД, 2015. 281 с.
2. Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII «Про засади державної регіональної політики». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.
3. Постанова КМУ від 21.10.2015 № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-p/paran58>.
4. Постанова КМУ від 11.11.2015 № 932 «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-p>.
5. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2016 та 2017 роки. URL: <http://www.minregion.gov.ua>.
6. Регіональна статистика України / Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Пальчук В. Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації. Україна: події, факти, коментарі. 2017. № 6. С. 41-51. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr6.pdf>.
8. Хто з областей в лідерах, а хто в аутсайдерах у впровадженні децентралізації – дані Мінрегіону. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/8664>.

ОЦЕНКА СОВРЕМЕННОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

В статье проанализировано социально-экономическое развитие регионов, оценены уровни их экономической эффективности, инвестиционного развития, ВЭД и финансовой самодостаточности за 2016-2017 гг. Выявлены современные диспропорции регионального развития и причины их возникновения. По результатам проведенного анализа предоставлены предложения по модернизации и повышению эффективности современной региональной политики в Украине.

Ключевые слова: регион, децентрализация, социально-экономическое развитие региона, экономическая эффективность развития регионов, региональная политика.

THE ESTIMATION OF MODERN DEVELOPMENT OF UKRAINIAN REGIONS

The purpose of this article is to assess the current regional development of Ukraine. The article analyzes the socio-economic development of regions, the estimated levels of the economic efficiency of investment development and foreign trade activities and financial sustainability for 2016-2017. The modern imbalances of regional development and the reasons for their occurrence are revealed. According to the results of the analysis provided suggestions for modernizing and improving the efficiency of modern regional policy in Ukraine.

Key words: the region, decentralization, socio-economic development of the region, economic efficiency of development of regions, regional policy.